

Heemkring Berchem vzw

Driemaandelijks tijdschrift Heemtenberg:

Herfst-Winter 2016 | jaargang 24 - nummer 126

België-Belgique

P.B.

Berchem 1

8/4384

Heemtenberg nr. 126

Verantwoordelijke uitgever: Walter Gysen
Auwersstraat 34 - 2600 Berchem
Afgiftekantoor: Berchem 1 - P. 206435

Heemtenberg

Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Berchem vzw

Erevoorzitter René Goossens[†]

RAAD VAN BESTUUR

Voorzitter Paul Gysen
Financieel beheer Josée De Cock
Secretaris Walter Gysen
Raadsleden: Hugo Belmans, Marc Kelders, Chris Van der Snickt, Liliane Voorspoels.

Redactie Heemtenberg: Walter Gysen, Chris Van der Snickt, Paul Gysen
Tel. 03 230 17 51 | Tel. 03 292 51 15
heemtenberg@heemkundeberchem.be

Lay-out: Paul Gysen | dtp@heemkundeberchem.be

Secretariaat: Auwersstraat 34, 2600 Berchem | info@heemkundeberchem.be
Internet: www.heemkundeberchem.be
Facebook: www.facebook.com/heemkringberchem

Financieel beheer: Josée De Cock – tel. 03 230 17 51 | finbeheer@heemkundeberchem.be

LIDGELDEN of STEUN AAN ONZE KRING

Familiaal lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Steunend lid: € 20,00 per jaar

Erelid vanaf: € 35,00 per jaar

Bankrekening: IBAN BE53 0680 7122 0053

op naam van Heemkring Berchem vzw

Zoldermuseum “Schaliënhoeve”

Rooiplein 6 - 2600 Berchem (Domein Park-West - La Piazza)

open elke 2de en 4de zondag van de maand

van 14.00 tot 17.00 uur

Groepsbezoek en afspraak mogelijk - voor info 03 292 51 15

e-mail: museumbeheer@heemkundeberchem.be

Noot van de redactie:

Elke auteur blijft verantwoordelijk voor zijn eigen tekst.

Heemtenberg

magazine van de
Heemkring Berchem vzw
opgericht in mei 1962

Herfst-Winter 2016

Jg. 24 - nr. 126

Inhoudstafel

Contactgegevens pag. 2

Inhoudstafel pag. 3

Heemkringleven

➤ 4de en laatste Heemtenberg van 2016 pag. 4

➤ Hernieuwing ledenabonnementen 2017 pag. 4

➤ In Memoriam Z.E.H. Alfons Wuyts pag. 5

➤ In Memoriam Günther Heinz Götzfried pag. 8

➤ Teksten Heemtenberg pag. 25

Ons Heem

➤ Vorderingen bij de zoektocht naar de oudste notering van de
spotnaam “Slijkdorp” pag. 9

➤ De klokken van de Sint-Willibrorduskerk te Berchem pag. 18

➤ 450 jaar Beeldenstorm in Berchem - Deel 2 pag. 26

➤ Een Maria uit de vele pag. 33

Groote Oorlog

➤ “De Groote Oorlog” - geschiedkundig (deel 8) pag. 36

4de en laatste Heemtenberg van 2016

Beste lezer, dit nummer van Heemtenberg is het 4de en tevens ook laatste nummer voor het werkjaar 2016. Dit nummer was reeds voor Kerst 2016 klaar voor druk maar door vakantie van onze drukkerij tussen Kerst en Nieuwjaar moesten we de publicatie van het nummer jammer genoeg uitstellen tot na Nieuwjaar. Het is opnieuw een extra dik nummer van Heemtenberg geworden met interessante artikels over Berchem. We wensen u alvast veel leesgenot!

Hernieuwing ledenabonnementen 2017

Het werkjaar 2016 loopt intussen ten einde en dan is het de jaarlijkse gewoonte om jullie er aan te herinneren dat het ledenabonnement voor het nieuwe werkjaar dient hernieuwd te worden. Bij het begin van het nieuwe werkjaar moeten we jullie ook jammer genoeg meedelen dat het ledenabonnement vanaf 2017 iets duurder wordt. De redenen hiervoor zijn de stijgende drukkosten en een verhoging van onze werkingskosten om als vereniging up-to-date te blijven door digitalisering en ontsluiting van onze collectie en te voorzien in een grotere publiekswerking tegenover de voorbije jaren. Vanaf 2017 gelden de volgende tarieven:

Gewone leden 15 € - Familiaal lidgeld 20 € - Ereleden 35 €.

U kunt het bedrag van uw keuze overmaken op onze bankrekening: **IBAN BE53 0680 7122 0053 op naam van Heemkring Berchem vzw met vermelding Lidgeld 2017.** Ook kunt u gebruik maken van bijgevoegd overschrijvingsformulier.

We hopen jullie allemaal terug te mogen begroeten in 2017 in onze kring. Vergeet niet: als lid ontvangt u ons heemkundig tijdschrift *Heemtenberg*, vol leuke artikels en heemkundige wetenswaardigheden, **4 maal per jaar** en u geniet het **ganse jaar gratis toegang tot ons zoldermuseum**.

Wenst u nog meer informatie, dan kunt u steeds contact opnemen met **Josée De Cock, financieel beheerder, op het nummer 03 230 17 51 of via finbeheer@heemkundeberchem.be.**

Dankzij uw lidmaatschap houden we ons magazine Heemtenberg én ons museum levendig met tekst en beeld over het Berchem van vroeger. Alvast bedankt voor uw bijdrage. □

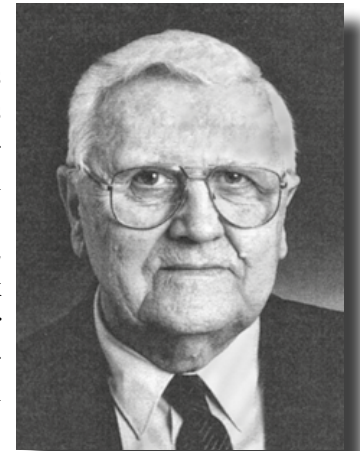
Z.E.H. Alfons Wuyts (1924-2016)

Op 4 december 2016 overleed Z.E.H. Alfons Wuyts te Berlaar op 92-jarige leeftijd. De begrafenis had plaats in het Woon- en Zorgcentrum Sint-Augustinus op 8 december 2016 waar hij zijn laatste jaren doorbracht.

Alfons Wuyts werd te Berchem geboren op 12 oktober 1924. Na zijn studies aan het plaatselijk Sint-Stanislascollege koos de jonge Alfons voor het priesterschap en kreeg hij zijn verdere opleiding eerst aan het klein seminarie en later aan het groot seminarie te Mechelen. Op 12 april 1953 werd hij te Mechelen tot priester gewijd binnen het bisdom Mechelen.

Als seminaristen in zijn vrije tijd nam hij deel aan activiteiten van de Chirojeugd van de Berchemse Sint-Willibrordusparochie. Bij zijn eremis werd hem dan ook een damesfiets geschonken en door de ganse groep, muziekkapel voorop in stoet trok men naar de Sint-Willibrorduskerk waar hij plechtig als priester zijn eerste mis mocht opdragen.

Veel vrije tijd om alles te verwerken kreeg hij niet want op 24 april 1953 begon hij als onderpastoor aan de parochie Onze-Lieve-Vrouw te Hoboken. Samen met vader en moeder vond het gezin een onderkomen in de Steynstraat in Hoboken. Tot 1961 bleef hij die functie uitoefenen. Tijdens die periode overleed zijn vader die treinbestuurder was bij de Belgische spoorwegen. Op 25 oktober 1961 werd hij overgeplaatst als onderpastoor naar de Sint-Willibrordusparochie te Berchem waar hij onderpastoor Meeusen verving die pas tot pastoor van Sint-Eligius was benoemd. Samen met moeder betrok hij de parochiewoonst op de Grotesteeweg 162. Als jongste onderpastoor werd hij aangesteld als proost van de verschillende bloeiende jeugdbewegingen van deze parochie. Hij ging er later prat op dat hij bij de Chirojongens het 200ste lid mocht verwelkomen. Veel aanpassing had hij niet nodig omdat hij reeds als seminarist bij deze groep steeds aanwezig was bij kampen en andere activiteiten. Op 15 november 1969 werd hij aangesteld tot pastoor van de parochie Sint-Jan Vianney te Wilrijk. Hij mocht er eerst de oude pastorie betrekken maar verhuisde weldra naar een nieuwe woonst tegenover de nieuw gebouwde kerk.

Z.E.H. Alfons Wuyts op 15 november 1969 in Sint-Jan Vianney te Wilrijk.

Zijn moeder zou daar overlijden en begraven worden op het kerkhof van Wilrijk. Waarschijnlijk voor Fons een groot verlies omdat zij de hulp in het huishouden was en zij sedert zijn functie als geestelijke samen jaren doorbrachten.

Hij fungeerde daar als pastoor gedurende 28 jaar. Een lange periode waarin zijn parochiale werking en de wisselwerking tussen geestelijkheid en parochianen optimaal verliep. Dat belette hem niet om ook eens periodes van vrije tijd te nemen en met confraters naar het buitenland te trekken. Zo reisde hij naar Frankrijk, Oostenrijk, Duitsland en zelfs Marokko.

In zijn parochie ging zijn belangstelling uiteraard uit naar de jeugd en was hij zowel proost van de scouts als van de chiro. Ook

was hij was ook actief lid van het Marialegioen en vergezelde hij in die functie geregeld de bedevaarders naar Lourdes.

Pastoor Wuyts was een man waar ge een rustig gesprek mee kon voeren. Die iedereen wou helpen en mee naar oplossingen zocht voor menselijke problemen. Dit alles op een rustige, eenvoudige manier die zelfs in het hotel in Lourdes waar hij met de bedevaarders neerstreek als een graag geziene gast werd aanzien.

Hij stond ook in de bres voor jonge vreemdelingen en dakloze jongeren en stelde zijn pastorie voor hen open. Dat liep echter uit de hand. De brave pastoor werd door hen jammer genoeg financieel uitgebuit en bijna tot de bedelstaf verwezen. Pastoor Wuyts was niet die man die bevelen gaf, maar steeds een compromis zocht waar iedereen zich kon in terug vinden. Dat lukte echter niet met deze jongeren. Bovendien was hij 76 en niet meer zo strijdvaardig. Waarom niet al deze beslommeringen achter de rug laten en op rust gaan?

Pastoor Wuyts kreeg de keuze om aalmoezenier te worden in een bejaarden-tehuis in Antwerpen of in Berlaar. Een confrater raadde hem aan voor het rus-

tige Berlaar te kiezen omdat hij daar wandelingen kon maken langs de Nete. Zo werd priester Wuyts op 9 december 1997 aangesteld als aalmoezenier in het woon- en zorgcentrum Sint-Augustinus te Berlaar dit onder de naam priester Fons. Een functie die hij bleef vervullen tot 9 januari 2008. Toen liet zijn gezondheid het niet meer toe om die functie naar behoren te vervullen. Toch bleef hij contact houden met de andere residenten van de instelling door de post te verdelen.

Maar de ziekte verspreidde zich als een mist over zijn geest zodat hij rustig kon inslapen op zondag 4 december 2016.

We kunnen zijn laatste jaren enkel beschrijven met volgende regels van de hand van Ciska Lentze:

Als...

Als ik de dingen niet meer weet

Als ik de namen niet meer ken

En wat ik weet meteen vergeet

Zodat ik onherkenbaar ben

Denk dan aan de weg door mij gegaan

Zo heb ik het niet voor niets gedaan

Nawoord

Met Z.E.H. Alfons Wuyts had ik steeds een speciale band. Vraag me niet waarom... ik moet u het antwoord schuldig blijven. Op de feestelijke gebeurtenissen in zijn leven was ik meestal aanwezig.

Als chirokerel en spelend lid van de Chiromuziekkapel was ik erbij in 1953 toen we hem als nieuwe priester begeleiden naar de Sint-Willibrorduskerk voor zijn plechtige eremis.

Als chiroleider van 1960 tot 1963 was hij onze proost Alfons Wuyts. Hij kwam regelmatig niet alleen de openingsformatie en meestal ook de slotformatie bijwonen en afsluiten met een gebed, eveneens de maandelijkse leiderskring om maar niet te spreken over de groepskampen.

Ik vond het dan ook gepast dat ik hem vroeg om ons huwelijk in te zegenen op 14 juli 1964. Een vraag waarop hij graag op inging.

Op 15 november 1969 waren mijn echtgenote en ik aanwezig op zijn plechtige inhuldiging als pastoor van de parochie Sint-Jan Vianney te Wilrijk.

Toen ik door allerlei omstandigheden lid werd van Toneelgroep Ars in Wilrijk ging ik hem raadplegen toen men mij in het bestuur wou opnemen.

Later als voorzitter van deze kring mocht ik hem verwelkomen op onze toneelvoorstellingen.

Na zijn opruststelling bezochten we aalmoezenier Wuyts nog enkele malen in het woonzorgcentrum Sint-Augustinus te Berlaar.

Ter gelegenheid van de viering 75 jaar Chiro Sint-Willibrordus in 2009 mocht ik hem nog verwelkomen in Berchem waar hij de speciale tentoonstelling bezocht en een praatje kon slaan met de aanwezige oud-leden.

Een succes want op de 2 namiddagen telden we toch een 250-tal bezoekers. Een flink aantal voor een chiro-groep die in 1980 ontbonden werd.

Z.E.H. Alfons Wuyts op de foto met de leiding van Chiro Sint-Willibrordus (jaartal onbekend).

Tenslotte woonden mijn echtgenote en ik zijn plechtige uitvaart bij op donderdag 8 december 2016. Een plechtigheid die door de bouwwerken aan de instelling in het cafetaria moest doorgaan, maar toch zeer plechtig een sereen verliep. Op de kist stond zijn foto maar die werd bij het begin van de dienst aangevuld met zijn kelk, zijn gebedenboek, zijn kruis en zijn stola.

De eucharistieviering werd voorgedaan door pastoor-deken Jan Verheyen en oud-deken Eric Tieleman. Deze laatste gaf een overzicht van de levensloop van Z.E.H. Wuyts. Pastor An Verret las nog een zeer passende tekst voor. De uitvaart werd deels in het Latijn en deels in het Vlaams uitgevoerd en muzikaal opgeluisterd met orgelbegeleiding door organist Johan Van den Broek.

Een plechtigheid die sober werd gehouden maar die ik nog lang in mijn herinnering zal meedragen. Kortom een uitvaart passend bij Z.E.H. Alfons Wuyts, sober en sereen.

Walter Gysen | secretaris □

Günther Heinz Götzfried (1939-2016)

Günther Heinz Götzfried werd geboren op 5 april 1939 te Nürnberg (Duitsland). Op 19 november 2016 overleed hij te Antwerpen op 77-jarige leeftijd. Hij was een gewaardeerd lid van onze heemkring. We willen ook hierbij de familie ons medeleven betuigen.

In 1980 schreef hij op 41-jarige leeftijd het boek "Fruithoflaan, een monument", de bijbel van 194 pagina's over de buurten Pulhof en Fruithof.

De familie nam in intieme kring van hem afscheid. □

Vorderingen bij de zoektocht naar de oudste notering van de spotnaam "Slijkdorp"

door Gaston Van Bulck

In Heemtenberg 89 van oktober 2007 stelde ik de vraag of iemand een oudere notering van de spotnaam "Slijkdorp" dan 23 juni 1920 kende¹. Op die datum gebruikte mijn oom Gaston Van Bulck de benaming op een briefkaart gericht aan zijn broer Michel Van Bulck. Mijn vraag bracht nog geen oudere notering aan het licht. Maar zij bleef onderhuids leven.

In een artikel in Heemtenberg nr. 124 van april 2016 gingen Walter en Paul Gysen even in op de kwestie². Zij raadpleegden de Berchemse geschiedenisboeken en vonden wel verklaringen voor de benaming maar – naar zij zelf meedeelden – geen schriftelijke notering. Wellicht consulteerden zij de boeken van Jan Baptist Stockmans (1886), Karel Versteyleylen en Lodewijk Vonck (ca. 1928) en Floris Prims (1949).

Ik heb op mijn beurt gezocht naar vermeldingen van de spotnaam in die boeken.

Stockmans zegt dat de lage ligging van de *oude herbane*, die van het noorden naar het zuiden liep, in de Middeleeuwen tijdens de winter een 'droevig schouwspel' moet geleverd hebben³. Hij meent dat die slechte toestand er heeft toe bijgedragen dat de nieuwe '*s herenstrate*' omstreeks 1550 volop in gebruik werd genomen. Maar die drukbezochte baan bleef tot het midden van de 17de eeuw een gebrekkige aardeweg die men gedurende natte winters met houten stokken of busselen klein hout moest beleggen om ze zonder gevaar te kunnen gebruiken.

Stockmans gebruikte in zijn werk wel de term 'modderpoel', maar die van '*slijkdorp*' vond ik nergens.

In het boek van Versteyleylen en Vonck komt de term wel voor. De auteurs behandelen daarin de gemeenteraadszitting van 3 mei 1853 waarbij de burgemeester voorstelde om "op zekere tijdstippen van het jaar den

1 VAN BULCK G. 2007, 11

2 GYSEN P. en W. 2016, 9

3 STOCKMANS J.B. 1886, 6

Grooten Steenweg te doen kuisen en de vuiligheid te doen wegvoeren”⁴. Zij suggereren dat de benaming ‘slijkdorp’ mogelijk naar aanleiding van de strubbelingen bij de verpachting van de straatreiniging, in gebruik kwam. Zij hebben het over discussies in de gemeenteraad. De passage luidt als volgt: *“Dit gevoelen werd toch nog niet gedeeld door de meerderheid van den raad (komt hierdoor den naam slijkdorp misschien niet van, welke aan Berchem te dien tijde gegeven werd?) Want eerst in 1866 had er weer een verpachting plaats welke nu regelmatig om de drie jaren hernieuwd werd.”*

Terwijl Stockmans in 1886 spreekt over de modderpoel tijdens de middeleeuwen, verwijzen Versteylen en Vonck naar de mest en ander straatvuil op de Steenweg tijdens de negentiende eeuw. Eigenlijk is dat niet hetzelfde.

In elk geval dateert hun gebruik van de term “slijkdorp” uit 1928 en is dus minder oud dan de notering die ik meldde. Hun verwijzing naar het verleden telt als notering niet mee omdat ze geen precieze datum geven.

Floris Prims belicht wel de hoogtecurven en de waterlopen van Berchem maar gaat niet in op de slijkproblematiek⁵.

Verder zoeken op het internet

Het artikel van Walter en Paul Gysen stimuleerde me om verdere opzoekingen te doen. Dat leverde resultaten op. Op het internet vond ik nieuwe gegevens.

1892

De oudste notering die ik tegenkwam dateert van 27 november 1892. Op die dag verscheen in de Gazet van Antwerpen een kort artikel onder de titel “Uitbreiding en verfraaiing van Berchem”⁶. Het werd ondertekend met de schuilnaam NAMO of NEMO. Eigenlijk bekommerde de auteur zich niet om het slijk in de gemeente maar beoogde hij op de eerste plaats de verdienste van de Berchemse Meetingpartij in het licht te stellen en tegelijkertijd de politieke tegenstanders een loer te draaien.

Hij meende namelijk dat de gemeente thans meer en meer het uitzicht van een fraaie provinciestad kreeg. Hij wees daarbij op de talrijke luchtige straten met geriefelijke huizen die als bij “tooverslag” ontstonden

4 VERSTEYLEN K. en VONCK L. 1928, 21

5 PRIMIS F. 1949, 11-12

6 G.V.A. 1892, 2

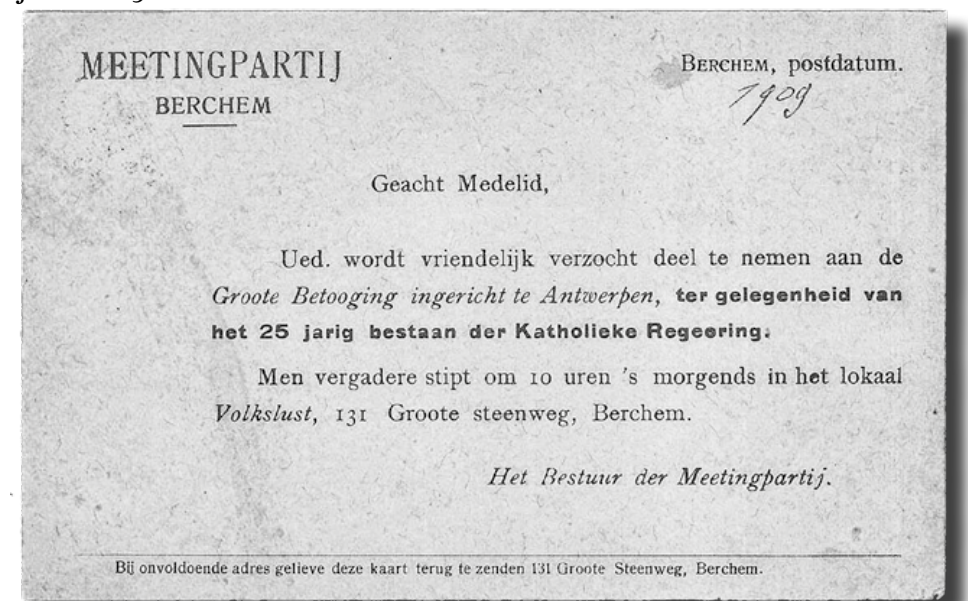
tussen het “Fortje” in de Leemstraat en de Statiestraat: Verbondstraat (=De Fourneaustraat), Drummondstraat, Waterfortstraat, Maatschappijstraat, Boomgaardstraat en tal van andere straten. En... Nemo gebruikte toch wel de benaming “slijkdorp” zeker!:

Waar is de tijd dat de stedelingen, met zekere verachting, Berchem “het slijkdorp” noemden? Doch dien tijd – en ‘t Geuzenbestuur dat toen regeerde – zijn lang vervlogen.

De auteur zag toch nog iets dat herinnerde aan die vervlogen tijd. Hij bedoelde “de vormeloze steenbrokken, die bij wijze van kasseiweg, nog een paar straten ontsierden”. Hij gaf ze de naam “geuzenkasseien”. Hij besloot met de verklaring dat die uitbreiding en verfraaiing “de schoonste pluimen zijn op den hoed van de wakkere Meetingpartij”.

De Geuzentijd waarnaar wordt verwezen is de periode dat de liberaal Ferdinand Coosemans burgemeester was⁷. Hij was de eigenaar van de oliefabriek op de hoek van de Bakkerstraat en de Fabriekstraat. Hij was burgemeester van 1862 tot 1872 en provincieraadslid van 1876 tot 1884.

Bij de verkiezingen van 1 juli 1872 behaalde Frans Van Hombeeck met zijn Meetingpartij de overwinning en werd burgemeester. Hij bleef dat tot 1 januari 1908.

7 NICOLAÏ 1988, 10

1897

In de Gazet van Antwerpen van 27 september 1897 verscheen een niet ondertekend artikel met dezelfde teneur als het vorige⁸. Aanleiding was het jubelfeest van de Meetingpartij te Berchem. De loftrumpet werd bovenmatig bovengehaald:

Berchem, de aanlokkende gemeente, heeft den tijd gekend toen het met misprijzen het slijkdorp genoemd werd. Lang voorbij is die tijd. Hij is verzonden met de val van 't gehate liberaal bestuur in 1872... Het Berchem van 1897 gelijkt niet meer aan dit van 1872. Het voormalige slijkdorp is een flinke stee geworden... Zoo verachtert Berchem was onder het bekrompen, onbekwaam geuzenbestuur, zoo dapper is het sedert 1872 vooruitgegaan. Eere aan de partij welke die hergeboorte bewerkte, die dit nieuwe leven geschapen heeft!

Dat Berchem tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw echt floreerde, valt niet te ontkennen. In 1876 telde de gemeente 8463 inwoners, in 1900 al 19.962.⁹ Door de noodzakelijke aanleg en opening van talrijke nieuwe straten, veranderde in die tijd het uitzicht in Berchem intra-muros grondig. Dat de talrijke openbare werken ook een betere afwatering en schonere straten meebracht, mag men logischerwijze veronderstellen.

1910

In 1910 kregen de katholieken van de Meetingpartij van 't zelfde laken een broek. De opkomst van de socialisten deed zich voelen in de gemeente.

De Gentse krant "Vooruit" werd ook gelezen door Berchemse socialisten.

Geregeld troffen zij er plaatselijk nieuws aan.

Ter gelegenheid van de kamerverkiezing van 22 mei 1910, kwam de katholieke minister Delbeke naar Berchem. Maar er kwamen ook socialistische tegenbetogers op af.

De Vooruit van 12 mei 1910 leverde volgend commentaar¹⁰:

Berchem - De Betooging

Delbeke is deerlijk tegengeslagen. Weinig manifestanten waren opgekomen om de programmaverloochenaar hulde te brengen. Na een tijd door de modder van Berchem-slijkdorp gebaggerd te hebben, kregen de sussen eene vlaag die hen teenemaal uitregende. Delbeke is van eene kale reis thuisgekomen:

⁸ G.V.A. 1897, 1

⁹ VAN HOEY J. 1984, 42-43

¹⁰ Digital amsab.be (Vooruit)

geen geestdrift in het klerikaal nest en dan nog verwelkomt door duizenden manifestanten met vlugschriften en bladen onzer partij...

1911

Het volgende jaar schreef een Berchemnaar een brief naar de Vooruit, het orgaan der Belgische Werkliedenpartij. Alhoewel de inhoud van de brief geen betrekking heeft op slijk of vuil in de straat, werd toch de term "slijkdorp" in de titel gebruikt. Hij staat er zelfs in vette letter. De spotnaam werd aangewend om een negatief imago van de gemeente te bevorderen¹¹.

SLIJKDORP

Mijnheer de Opsteller,

Sedert enkele dagen is het ons bijna onmogelijk in onze woning te blijven uit oorzaak van den verpestende geur door de riolen voor onze huizen verspreid. Die riolen zijn niet gekuischt naar de voorschriften der gezondheidsregelen; men vergenoegt zich met die onvolledig uit te scheppen zonder ze te ontsmetten... Wij hebben zelf clorure in die putten moeten gooien, maar dit baat weinig met de groote hitte van heden. Moest de cholera in Berchem uitbreken, dan kan men maar eens komen zien naar de Wasstraat. Wij zouden liever de reinigingsdienst nu zien komen dan naar onze begrafenis...

De inwoners der Wasstraat.

1921

Terwijl Berchem intra-muros reeds voor de eerste wereldoorlog volledig met straten was aangelegd, bleef de toestand in Berchem extra-muros ongewijzigd zoals over honderden jaren¹².

Een foto van 't Rooi, genomen op 5 januari 1925, toont de erbarmelijke toestand van de weg nabij één der hoeven¹³. In de latere Groenenhoek was het al even erg. Eerst in 1921 besliste de gemeenteraad om daar gronden aan te kopen en er sociale woonwijken te bouwen. Tussen 1921 en 1926 waren er overal bouwwerken aan de gang.

¹¹ Digital amsab.be (Vooruit)

¹² VERSTEYLEN K. en VONCK L. 1928, 31

¹³ VAN LEUVEN C. en NICOLAÏ K. z.j., 80

Het Rooi op 5 januari 1925 - slijkerig en nat tijdens de winter
(Foto Heemkring Berchem vzw).

*Helaas, zegt Lieve Tireliren, het gaat allemaal zo vlug dat de water- en lichtvoorziening soms maanden achterblijft. Een slijkdorp groeit...*¹⁴

Lieve ondervroeg verschillende getuigen over de beginjaren van de Groenenhoek. Voor hen was niet Berchem maar wel de Groenenhoek “het slijkdorp”.

Martin Hellemans getuigde¹⁵: *Mijn ouders en ik woonden op het Florent-Cootmansplein, in de volksmond “de oude Groenenhoek” of “het slijkdorp” genoemd. Dat slijkdorp heeft zijn naam gekregen omdat er toen nog geen gekasseide straten waren. Als men na een fikse regenbui naar buiten ging, dan moest en werkelijk door het slijk ploeteren. Naar het schijnt gingen sommige mensen op klompen tot aan de Gitschotellei en deden daar hun goede schoenen aan. (Dit werd bevestigd door verscheidene mensen,... Zij lieten hun schoenen ‘s avonds achter in café Langmans op de hoek van de Gitschotellei om ze daar ‘s morgens op te halen. De paren schoenen stonden daar op rekken. Daarvoor moest men 1 frank per week betalen).*

14 TIRELIREN L. 1998, 3

15 TIRELIREN L. 1998, 27

De bewoners van de “Oude Groenenhoek” hebben niet lang hun schoeisel moeten wisselen. De Diksmuidelaan, die voor een groot deel het traject van de oude Helderstraat volgde, werd in 1925 aangelegd, zodat de bewoners met propere schoenen naar de Gitschotellei konden stappen.¹⁶

1922

In juni 1922 reorganiseerde de Katholieke Partij in Berchem haar werking. De oprichting van een Katholieke Burgersvereniging moest de samenwerking tussen de verschillende standen bevorderen. Tijdens de stichtingsvergadering nam bestendig afgevaardigde Karel Van Nyen het woord. Hij verklaarde dat de onvruchtbare personenpolitiek in de gemeente voorgoed moest ophouden en dat het *“amen en uit moest wezen met de bekrompen kleinkapellekens die misschien wel konden geduld worden toen Berchem nog het legendarische Slijkdorp was, maar ten huidige dage een gevaarlijk anachronisme daarstellen”*.¹⁷

1929

De term slijkdorp beantwoordde steeds minder aan de realiteit. Het is mijn inziens dan ook geen toeval dat in 1929 de naam een louter volkskundige betekenis kreeg. De volkskundige Jozef Cornelissen was de eerste om de naam als loutere volkshumor te interpreteren.¹⁸ In zijn werk over de volkshumor op stad en dorp gaf hij als commentaar¹⁹:

Het slijkdorp. Ziet terug op den tijd dat, toen deze fraaie en volkrijke voorstad van Antwerpen nog een onaanzienlijk dorp was, grotendeels bewoond door hoveniers en melkboeren en de wegen er ongekasseid en in slechte staat waren.

1979

Bij de creatie van de reus Tuur de Slijkschepper kreeg de “folklorisering” een nieuwe dimensie. In 1979 bouwde het Berchemse feestcomité de Slijkschepper, een werkmansman met schort, groene werkkledij en een pollepel om slijk te scheppen. De creatie van die reus vroeg om een verantwoording.²⁰

16 VERSTEYLEN K. en VONCK L. 1928, 58

17 G.V.A. 1922, 2

18 VAN DE VIJVER, 1971, blz. 14

19 CORNELISSEN J. 1929, blz. 137

20 DE RUYSER S. 2012, 26

Verhaal achter de reus

De figuur van de Berchemse Slijkschepper is gebaseerd op de geuzennaam van de Berchemnaar. Ze werd ontleend uit een archiefdocument. Daarin geeft een ambtenaar uit Brussel aan dat hij op bezoek komt naar Berchem, maar dat hij zal wachten tot het weer beter wordt. De Berchemse wegen lagen er nat en slijkerig bij en zijn schoeisel was daar niet tegen bestand. De slijkschepper werd dan maar ontworpen naar een gemeentewerkman die met een soort van grote pollepel de rioolputten moest uitscheppen en het slijk in een emmer opving.

Het gebruik van de term “geuzennaam” wordt niet verder uitgelegd. Mogelijk betreft het een verre echo uit de tijd dat de katholieke Meetingpartij ageerden tegen het “geuzenbestuur” van vóór 1872 toen de naam, volgens Versteyleen en Vonck, ontstond. Dat is mooi meegenomen.

Maar het verhaal van de Brusselse ambtenaar die zijn werk niet deed, vertoont de kenmerken van een naamverklarende sage. De verwijzing naar een brief die zou bestaan, bevat geen enkele concrete aanwijzing. Dat de spotnaam het gevolg zou zijn van een administratieve brief is ongeloofwaardig.

Besluit

De betekenis van de naam “slijkdorp” evolueerde in de loop der jaren. De oudste gekende schriftelijke vermelding van de term “slijkdorp” die ik tot op heden aantrof dateert uit 1892. De oudste bronnen verwijzen wel naar een nog vroeger verleden dan 1892. De naam behoorde tot het politiek jargon uit de tijd van de hevige strijd tussen liberalen en katholieken. Het lijkt erop dat iemand uit het milieu van de Meetingpartij de term voor het eerst als metafoor gebruikte. De beeldspraak sloeg in bij de bevolking omdat zij in zekere zin beantwoordde aan een realiteit. De term had een zeer negatieve inhoud waarmee men enkele jaren later verveeld zat. Het risico bestond immers dat hij als een boemerang kon terugkeren naar de lanceerders. Vanuit socialistische hoek gebeurde dat ook effectief.

Tuur de Slijkschepper in het
Felixarchief - 2012

In een latere periode zien we een toe-eigening van de naam door de eerste bewoners van de nieuwe Groenenhoekwijk. Zij beweerden de echte slijkdorpenaren te zijn. Het slijkdorp verhuisde als het ware van de oude dorpskern naar een buitenwijk. Maar de originaliteit ervan was weg. Het betrof een afgekeken tweedehandsgebruik.

De betekenis van de naam wijzigde nog meer. Ondanks het feit dat hij op een bepaald moment niet meer beantwoordde aan een realiteit, bleef hij leven bij de bevolking. De term kreeg toen een louter symbolische betekenis. Hij werd als het ware een onderdeel van Berchems identiteit waarop men eigenlijk trots moet zijn.

De reus “Tuur de Slijkschepper” verzinnebeeldt het Berchemse verleden dat men heden, wegens de gewijzigde omstandigheden, zonder schaamte kan tonen. □

Bibliografie

- CORNELISSEN J. - Nederlandse volkshumor op stad en dorp, land en volk. Deel 1. Antwerpen, 1929, 300 blz.
- DE RUYSER S. - Reuzen in Antwerpen. Antwerpen, MAS, 2012, 26-27
- Digitaal archief van de Gazet van Antwerpen, 27 november 1892, blz. 2
- Digitaal archief van de Gazet van Antwerpen, 27 september 1897, blz. 1
- Digital amsab.be
- GYSEN P. en W. - Daarom wordt Berchem het “slijkdorp” genoemd. In Heemtenberg, nr. 124, jg. 24, lente 2016, blz. 9
- NICOLAÏ K. - Dorps- en gemeentebestuur van Berchem. Berchem 1988, 35 blz.
- PRIMIS F. - Geschiedenis van Berchem tot bij de aanvang van der XXste eeuw. Berchem, 1949, 348 blz.
- STOCKMANS J.B. - Geschiedenis der gemeente Berchem. Antwerpen, 1886, 213 blz.
- TIRELIREN L. - 1923-1998. 75 jaar Parochie Heilig Sacrament Groenenhoek. Deel 1. Berchem, 1998, 29 blz.
- VAN BULCK G. - Berchem ons Slijkdorp. Op zoek naar de oudste notering van de spotnaam ‘Slijkdorp’. In Heemtenberg, nr. 89, jg. 15, oktober 2007, blz. 11
- VAN DE VIJVER F. - Berchemse spotnamen en spotrijmen. In Heemkundig Handboekje voor de Antwerpse Randgemeenten. Borgerhout, jg. 19, herfst 1971, blz. 13-15
- VAN HOEY J. - De bevolkingsevolutie van Antwerpen en omgeving sinds 1437. In een stad groeit: Eenheid en verscheidenheid. Antwerpen, 1984, blz. 42-43
- VAN LEUVEN C. en NICOLAÏ K. - Zo was ... Berchem. Berchem z.j., 108 blz.
- VERSTEYLEN K. en VONCK L. - De Straten van Berchem. Berchem, ca. 1928, 125 blz.
- www.lecavzw.be/tradities/reuzen/berchemse-slijkschepper.

De klokken van de Sint-Willibrorduskerk te Berchem

door Hugo Lambrechts-Augustijns

Een stille wereld kan je je soms niet meer voorstellen. Nog niet zolang is die verdwenen door machines, auto's en een drukbevolkte gemeenschap met permanent geroezemoes. Vroeger was dat er allemaal niet. De kerkklokken waren zowat het enige wat het natuurlijk geluid doorbrak.¹ Als de klokken luiden dan brengen ze een boodschap van vreugde of verdriet, ze roepen ons op tot gebed of ze jubelen bij een hoogfeest. In sommige parochies wordt nog aandacht geschonken aan de boodschap die een bepaald kloksignaal geeft. Deze rituelen kunnen verschillen van parochie tot parochie. Men spreekt van een 'mannenklok', die een diepere toon heeft dan de fijnere 'vrouwenklok'. Bij de geboorte van een kind luidt de klok 's morgens om 9 uur. Bij een meisje begint de vrouwenklok en valt later de mannenklok in.² Bij de geboorte van een jongen is dit andersom. Als in het dorp iemand overlijdt, worden 's middags om 17 uur de klokken geluid. Betreft het een man, dan horen we eerst de mannenklok en valt de vrouwenklok in. Betreft het een vrouw dan begint de vrouwenklok en valt de mannenklok in. Heeft de kerk drie klokken, dan luiden voor een vrouw de klokken in volgorde 1-2-3 en voor een man 3-2-1. Ik neem aan dat klok 3 de diepste toon heeft. Zo zijn er nog tal van vaste gebruiken bij het luiden en iedereen in het dorp herkent die rituelen. Het luiden van het Angelus, dat in zijn huidige vorm bestaat sinds 1571, is praktisch in onbruik geraakt. In dit artikel bekijken we het (vroegere) verschil in toon van de uur- en de halvuurslag.

Mijn grootmoeder, geboren te Berchem in het jaar 1900, woonde in haar jeugd dicht bij de Sint-Willibrorduskerk.³ Voor de Eerste Wereldoorlog hoorde zij het verschil in toon van de uur- en de halvuurslag op de toren. Want drie keer na elkaar hoorde men slechts één slag van de klokken: half één, één uur en half twee. Ik vroeg mij dus af of een verschil in de uur-

en de halvuurslag op de Sint-Willibrorduskerk nu nog bestaat. Niet dus. Op de toren van de Onze-Lieve-Vrouwkathedraal van Antwerpen is dat nog wel het geval. In de toren hangen twee klokken die instaan om het uur en het halfuur aan te geven: namelijk de uurklok Ann en de halfuursklok Lynn. In 1990 schonk het chemisch bedrijf BASF bij haar vijftienvingstige verjaardag in de Antwerpse haven deze twee klokken. De firmanaam is een afkorting van "*Badische Aniline und Soda Fabrik*", vandaar de namen Ann en Lynn. Het aantal slagen wordt door een hamertje aan de buitenzijde van de klok aangeslagen. Door het verschil in grootte en gewicht is ook hun toon verschillend. De halfuursklok klinkt fijner dan de zwaardere uurklok.

Onze-Lieve-Vrouwkathedraal Antwerpen, sept. 2016

foto's HLA

Een beetje geschiedenis van de klokken van de Sint-Willibrorduskerk

In de kerkrekening van 1521 werd het kostenplaatje vermeld voor het gieten van de 'Salvator'-klok door Peter Wagemans. De bestaande kleine klok werd te Mechelen hergoten. Mechelen was van de vijftiende tot het begin van de achttiende eeuw een belangrijk centrum voor klokkengieters met o.a. de gekende families Waghevens, Vanden Ghein en De Clerck. Antroponymisch betekent Waghevens 'Wagen-vents' of 'Wagen-mans'. De naam Waghevens duikt in de Mechelse archieven voor het eerst op in 1383.⁴ We vonden geen relatie van klokkengieter Peter Wagemans met de familie Waghevens.

4 Philippe Pille, *Mechelse vijzels*.

1 Glenn Geeraerts (red.), *Prinsheerlijk*. Een erfgoedboek over het gebied de Merode, p. 92.

2 G. Coupé, *Woordenboek van de Brabantse dialecten*.

3 Zie Heemtenberg nr. 93 (juni-juli 2008), Hugo Lambrechts-Augustijns, *Estaminet Arthur Coart*, pp. 9-11.

In 1582 verbrijzelden de Geuzen de klokken bij de verwoesting van het dorp. Op 26 augustus 1600 wijdt landdeken E.H. Benedictus Geerts een nieuwe klok. Pas in 1654 wordt opnieuw een grote klok opgehangen in de toren. We nemen aan dat dit de twee klokken zijn die de visitorator in 1680 vermeldt. De ene was bekostigd door de tiendenheffers, de andere door de gemeente.⁵

Volgens de klokkeninventaris van Tchorski heeft de Antwerpse klokkengieter Guilielmus Witlockx in het jaar 1700 twee klokken gegoten voor de Berchemse Sint-Willibrorduskerk. Momenteel ontbreken verdere details over deze twee klokken. Guilielmus Witlockx werd in 's-Hertogenbosch geboren omstreeks 1665 en overleed te Antwerpen in 1733. Hij maakte zeer verzorgde klokken van hoge kwaliteit.

In de *'besloten tijd'* van de Franse Revolutie werd de kerk in 1797 verzegeld. Op 29 november 1797 verzoekt de centrale administratie om een inventaris van de klokken in het kanton te leveren. Op 15 december wordt het weghalen van de klokken bevolen. Tussen 6 en 9 september 1799 worden de klokken inderdaad weggehaald en vervoerd naar de smeltovens van Le Creusot. De bewoners van Berchem klagen natuurlijk dat zij van uur noch tijd weten.⁶ In 1816 gieten Clement Drouot en Jean-Baptiste Gaulard twee nieuwe klokken: Sint Willibrordus (469 kg) en Sint Pieter (318 kg).⁷

De klokkengieterij Van Aerschodt te Leuven giet in 1864 een nieuwe Sint-Willibrordusklok (1046 kg). De kleinere Sint-Willibrordusklok van 1816 kreeg in 1865 een barst en werd in 1866 hergoten tot de Onze-Lieve-Vrouwklok (825 kg). Tenslotte werd in 1875 de oude Sint-Pietersklok van 1816 gesmolten en hergoten door Van Aerschodt tot de klok die *Sint Jan* gewijd wordt (525 kg).

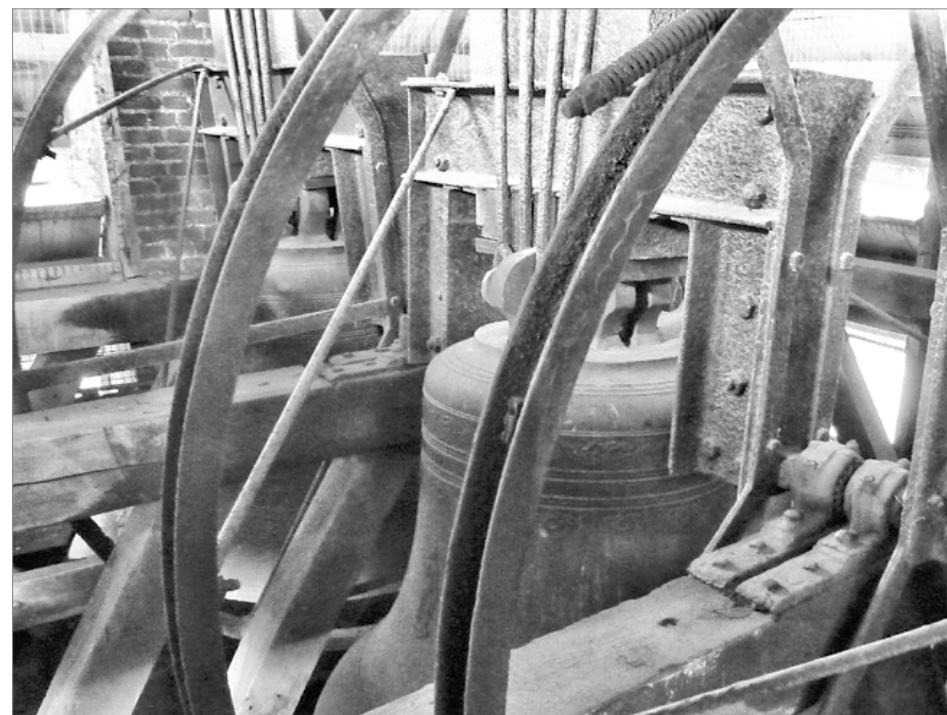
5 Floris Prims, *Geschiedenis van Berchem tot bij de aanvang der XXste eeuw*, Berchem, 1949, p. 172.

6 Floris Prims, o.c., p. 216.

7 Clément Drouot werd in 1770 geboren te Romain-sur-Meuse als zoon van de molenaar Joseph Drouot. In 1811 werkte hij samen met Jean-Baptiste Gaulard. De gebroeders Jean-Baptiste Nicolas (1774-1849) en François Alexandre Gaulard (1791-1863) werden beiden geboren te Romain-sur-Meuse in Lotharingen.

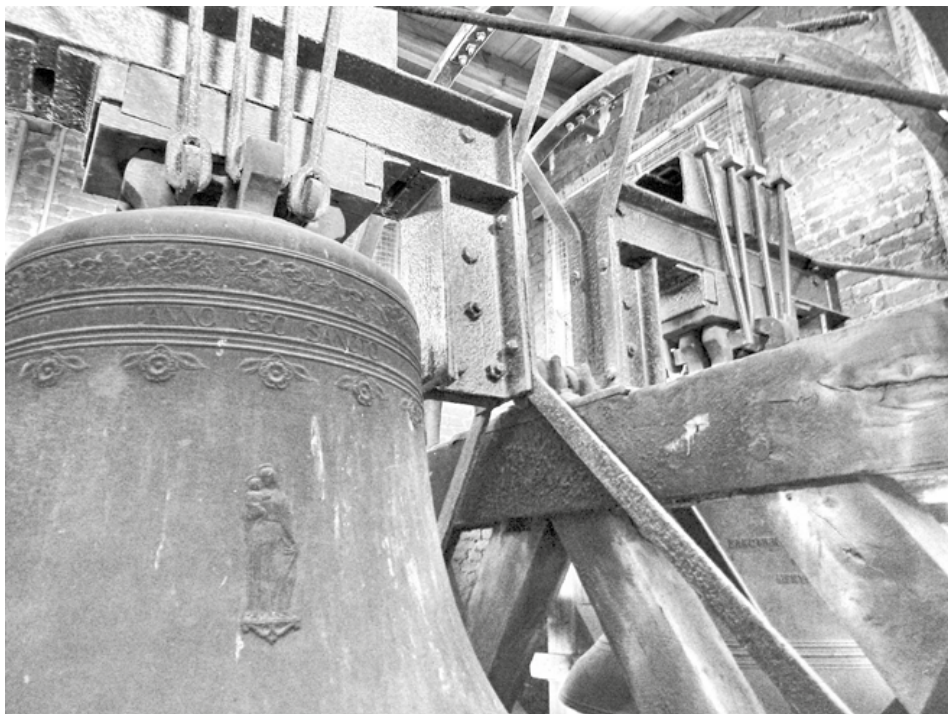
Sindsdien zongen in de toren van onze Sint-Willibrorduskerk dus drie klokken. De grootste, de Sint-Willibrordusklok, zal waarschijnlijk gebruikt zijn voor de speciale gelegenheden, terwijl het mogelijk is dat de twee andere klokken dienst deden als uur- en halfuurklok. Gewoonlijk gebruikt men de fijnste toon voor de halfuurslag. Mijn grootmoeder zal tot in de Tweede Wereldoorlog geluisterd hebben naar de slag van de Sint Jan- en de Onze-Lieve-Vrouwklok.

In een herderlijk schrijven van 13 maart 1943 meldt kardinaal Van Roey het pijnlijke nieuws dat de bezettende overheid heeft aangekondigd dat zij zal overgaan tot het wegnemen van de klokken van onze kerken. Oorlogsgeweld is steeds fataal voor bronzen klokken. En weer leerden de overveldigers niet van het volkse rijmpje: *“Die met klokken schiet, die wint de oorlog niet”*. In januari en februari 1944 werden de klokken uit de toren gehaald en weggevoerd naar Wilhelmsburg bij Hamburg, waar ze verbrijzeld en gesmolten werden.

De drie klokken van Sint-Willibrorduskerk, okt. 2016

foto's HLA

Links de middelste klok, Onze-Lieve-Vrouw genoemd.

In de kerk (aan de epistelkant) hangt een kopie van de foto van de oude Willibrordusklok, die onder een loods op de Scheldekaaien wacht om getransporteerd te worden.

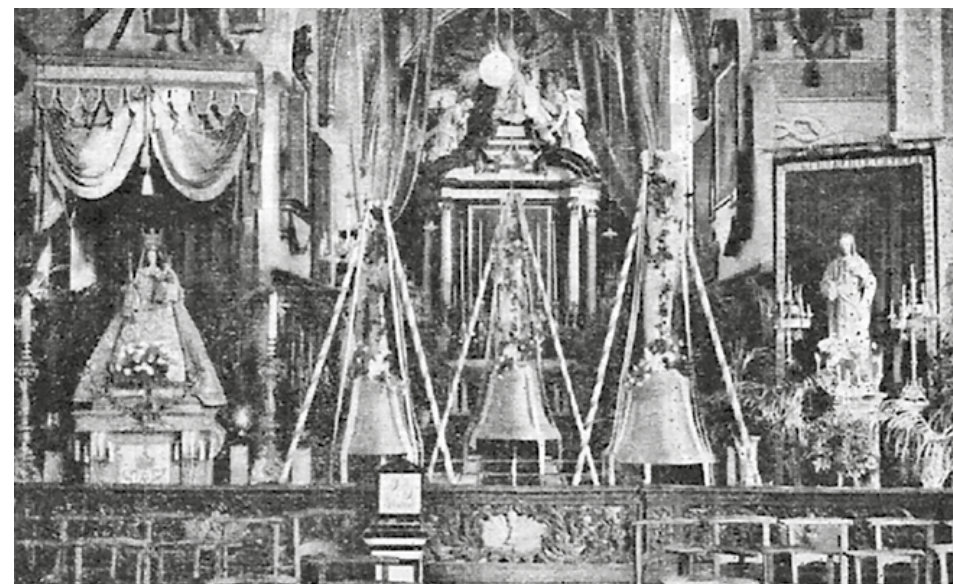
Zes jaar moeten onze Berchemenaren wachten om terug het uur te horen slaan op de kerktoeren. Aan de klokkengieterij M. Michiels te Doornik werd de opdracht gegeven drie nieuwe klokken te gieten, met identiek hetzelfde gewicht als de geroofde klokken. Ook de tonen moesten hetzelfde zijn, nl. mi, fa kruis en sol kruis. Deze vormen een harmonisch geheel van grote terts. De namen van de nieuwe klokken zijn: *Sint Willibrordus*, *Onze-Lieve-Vrouw* en het *Heilig Kruis*. Op de klokken werden passende opschriften aangebracht die refereren naar de identiteit van elke klok.

In Doornik werd de gieterij Drouot op het einde van de negentiende eeuw nieuw leven ingeblazen door Marcel Michiels sr. uit Mechelen. Hij had, net als Felix Van Aerschodt en Constant Sergeys, zijn kennis opgedaan in de

gieterij Van Aerschodt.⁸ Het huis 'Beiaarden & Torenuurwerken Michiels' bevindt zich aan de Mechelse Korenmarkt in het oude huis 'De Clippel'. De torenuurwerk-makersfamilie is er gevestigd sinds 1890 en de werkplaats achteraan diende ter herstelling van beiaarden en wordt nog steeds gebruikt om torenuurwerken te restaureren en te vervaardigen. Er is een permanente tentoonstelling over het klokkengieterij.⁹

Op 8 oktober 1950 meldt pastoor-deken kanunnik Van Brabant met groot genoegen dat de drie klokken op vrijdag 20 oktober zullen arriveren en dat op zondag, twee dagen later, de plechtigheden zullen plaatshebben om de klokken te wijden. Hulpbisschop Monseigneur De Smedt leidde de plechtigheid.

De foto met de presentatie van de drie klokken in de kerk vormt een mooi tijdsmoment. Aan de evangeliekant zien we tevens de opstelling van het prachtige Onze-Lieve-Vrouwbeeld onder een groots baldakijn. Bij de installatie werd overgegaan op een elektrische bediening van de klokken.

⁸ Lede... Klokken en beiaard.

⁹ Torenuurwerk en beiaarden Michiels. Een familiebedrijf tussen wijzers en klokken.

Paulinus, bisschop van Nola (Italië, ca. 353-431), wordt als de mythische uitvinder van de luidklok aangeduid. Op een goede dag was hij op wandel in de velden en hij was wanhopig op zoek naar een tastbaar teken van Gods aanwezigheid. Plots begonnen alle bloemen in het veld te rinkelen (campanula's). Paulinus vervaardigde daarop drie klokken in de vorm van grote bloemen en hing ze op in zijn kerk. De Latijnse termen *campana* en *nola* zouden verwijzen naar respectievelijk Campanië en Nola, de streek en de stad waar Paulinus leefde. Reeds meer dan 1000 jaar is de klok een krachtige drager van de Europese cultuur. De Oostenrijkse historicus Friedrich Heer heeft dit kernachtig samengevat in het begrip *Glockeneuropa*. Klokkengelui is de gemene noemer bij uitstek van de Europese cultuur.

Kardinaal Van Roey schreef in zijn brief van 13 maart 1943 dat klokken geen gewone bronzen voorwerpen zijn. Zij hebben een godsdienstige bestemming en moeten dienen om God te loven en de gelovigen op te roepen voor de goddelijke diensten. Zij zijn innig verbonden met het leven van de parochie, in lief en leed. De kerktoeren van Sint-Willibrordus met zijn klokken vormt een bijzonder landmark in het straatbeeld van het district Berchem.

Nu wordt slechts één klok gebruikt om het uur en het halfuur te luiden. Wie nog een getuigenis van voor 1944 over de klokken kan bezorgen, mag dit steeds laten weten.

Dankwoord

Ik dank E.H. Jacques Caroen, Walter Van Thillo en Gie Stappaerts hartelijk voor hun bereidwillige medewerking. Tevens ben ik dank verschuldigd aan Wouter Goetschalckx en Natalie De Bruyn van het Stadsarchief van Antwerpen.

Bibliografie

- beiaarden.nl – andrelehr.nl, *Lijst van klokkengieters*.
- Bearda, Twan, Sergeys, Jacques en Teugels, Jef (ed.), *Het klokkenpatrimonium van Groot-Leuven*, Campanae Lovanienses, Leuven, 2008.
- Coupé, G. *Woordenboek van de Brabantse dialecten, Deel III, Sectie 3, gemeenschapsleven, aflevering 3: Kerk en geloof*, Assen, 2004.
- Donnet, Fernand, *Les cloches d'Anvers. Les fondateurs anversois*, Anvers, 1899.
- Geeraerts, Glenn, (red.), *Prinsheerlijk. Een erfgoedboek over het gebied de Merode*, Brussel, 2014.
- Lejeune, Michiel, *Het begeerde brons*.
- Lede ... *Klokken en beiaard*, Culturele Raad gemeente Lede, s.d.
- Lexique des cloches, *Les Waghevens et les fondateurs malinois*, Tchorski patrimoine religieux.
- Lexique des cloches, *Les Van Aerschodt, fondateurs de cloches. Une biographie de A.L.J., Séverin et Félix Van Aerschodt*, Tchorski patrimoine religieux.
- Pille, Philippe, *Mechelse vijzels. Producten van een bloeiende ambachtskunst in de 16de en 17de eeuw*, Eindschrijft tot het verwerven van het VIZO-diploma van antiekhandelaar, Kortrijk, cursus 1998-2000.
- *Plechtige wijding van de klokken*, brochure drukkerij J. Lamoen, Berchem, [1950].
- Rombouts, Luc, *Klokken en beiaarden, fierheid en verdriet van Vlaanderen*.
- Ronot, Henry, *Dictionnaire des fondateurs de cloches de Bassigny*, Dijon, 2001.
- *Torenuurwerken en beiaarden Michiels. Een familiebedrijf tussen wijzers en klokken*, Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunsten, Mechelen.
- Van Dijck, Joannes Petrus, *Reglement boek van het geluy der catedralen als ook van het stadts geluy*. Manuscript van de luider Van Dijck, Archief van de kathedraal, omstreeks 1782. □

Teksten voor Heemtenberg:

Heemkring Berchem vzw - Redactie Heemtenberg

Auwersstraat 34, 2600 Berchem | Tel. 03 230 17 51

heemtenberg@heemkundeberchem.be

**De redactie voor het volgende nummer wordt afgesloten op
zondag 19 februari 2017.**

450 jaar Beeldenstorm in Berchem - Deel 2

door Paul Gysen

De gebeurtenissen in rechte lijn naar de beeldenstorm

In de eerste dagen van juli 1566 trekken door Berchem, van Antwerpen naar Lier en omgekeerd, de gezelschappen van het Compromis én ruiters van de regeringsgetrouwe graaf van Meghem. De regering vreesde voor een aanslag op Antwerpen.

Op 4 juli reizen Bergen, Culenborg en Brederode¹ naar Lier waar ze Lodewijk van Nassau (broer van Willem van Oranje-Nassau) zouden ontmoeten bij Claude de Billemont. Dat waren toen de heethoofden. Brederode vindt dat de aanslag op Antwerpen rijp is. Op 5 juli rijdt hij met zijn gezelschap terug naar Antwerpen. Dezelfde dag nog komt van Meghem met goed gezelschap onze burgemeester Hendrik van Berchem vervoegen, blijkbaar om desnoods een moedwillige aanval van Brederode af te weren. De calvinistische ministers hielden in het geheim een synode te Antwerpen en Philips van Marnix van Sint-Aldegonde² was er op verschenen. De heethoofden betrachtten dat de Antwerpse magistraat, die de “rust” wou en de “vreemden” ontzag omwille van de handel, de “ordonnantiebenden” van de regeringstrouwe gouverneurs o.a. Meghem, Arenberg, Mansfelt, Berlaymont...) niet in de stad zou laten. En dan zou Brederode, die met een 200 man in de buurt van de Kammenstraat was komen logeren (de Rode Leeuw), zijn slag

1 Hendrik van Brederode, bijgenaamd Grote Geus (“le Grand Gueux”) (Brussel, 1531 - Recklinghausen, 1568) was een Nederlands edelman ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. Hij werd in 1565 lid van het Eedverbond der Edelen en bood op 5 april 1566 het eerste Smeekschrift aan Margaretha van Parma aan. Hij wierf troepen te Antwerpen en trachtte zich tevergeefs meester te maken van Utrecht en Amsterdam, maar het door hem bij Antwerpen samengebrachte legertje onder leiding van Jan van Marnix werd op 13 maart 1567 in de slag bij Oosterweel verslagen terwijl de steun door de Antwerpse calvinisten persoonlijk door Willem van Oranje werd tegengehouden. Op 28 mei 1568 werd hij door de Raad van Beroerten bij verstek gevonnis, maar hij was toen reeds op 15 februari 1568 in ballingschap op kasteel Horneburg bij Recklinghausen overleden.

2 Philips van Marnix van Sint-Aldegonde (1540-1598) was een Zuid-Nederlandse schrijver, diplomaat, geleerde en raadgever van Willem van Oranje. Marnix studeerde theologie in Leuven, Parijs, Dole, Padua en Genève. In de laatste stad studeerde hij bij Calvin en Beza en werd hij een overtuigd calvinist. Hij sloot zich in 1565 aan bij het Eedverbond der Edelen. Na de Beeldenstorm vluchtte hij naar Bremen. Hij was buitenburgemeester van Antwerpen tijdens het beleg van 1585.

Hendrik van Brederode
“le Grand Gueux”

bijzonder woelig aan toe. Brederode rijdt hem stout tegemoet tot Rode aan den Dries, met een 200-tal ruiters: *“Op den 13 juli, tsaeterdaechs naer den noene, is heer Brederoy, met alle zijne guesen vuyt Antwerpen gereden, tot Roye op den Dries, te gemoete van den prince van Oraengnien, oudt Borchgrave van Antwerpen, ende is tsavonts binnen comen, als defenseur, wel bij de 300 peerden, meest al van de ghues volck, met sommige borgers ; ende om deze incompste te ziene, is meest die halve stadt buyten gelooopen, ende in alle straten daer de prince passerende was ; waer door dat de prince zeer verwondert ende verslaghen was ; want doen hij te Berghem ende op die Keysers brugge quam, riep men al “Vive Le Ghues!” dwelck de prince van Oraengnien nyet wel en nam.”*

Oranje meldt hierop aan Margaretha van Parma: *“Après m’avoir donné une salve de leur pistolets, certains bourgeois de la troupe criaient “Vive les Gueux”.*

Filips van Marnix
heer van Sint-Aldegonde

slaan. Maar dit had men reeds voorzien: om de rust te verzekeren, wenst men dat én Brederode én Meghem de stad zouden verlaten. Maar Brederode wil de stad niet verlaten of de magistraat van de prins van Oranje, de aarzelende broer van Lodewijk van Nassau, verkrijgen dat hij superintendent van Antwerpen zou worden. Ook dit was doorstoken spel. Berchem, Ursel en anderen begrepen het. Maar de gouvernante, Margaretha van Parma, volgde toen een verzoenende politiek om een zo groot vasal als Oranje, waarvan ze wist dat hij aarzelend was, op haar zijde te houden.

Oranje wordt door haar naar Antwerpen gestuurd. Hierdoor ging het er in Berchem op zondag 13 juli 1566, rond de middag,

De beeldenstorm in Antwerpen – dinsdag 20 augustus 1566

De toestand begon te verslechteren. Op zondag 18 augustus dienden zich al voortekenen te Antwerpen aan. Toen werd de Maria-Tenhemelopneming gevierd. Op deze dag waren er al veel negatieve reacties op de beelden, de paus, de monniken en priester te horen. Tijdens een processie waarbij het Mariabeeld werd megedragen, werd vanuit het publiek geroepen: “Maaiken, Maaiken³, dit is uw laatste uitgang”. Twee dagen later, op dinsdag 20 augustus, in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, bezetten circa tweehonderd calvinisten het gebouw, dit ondanks licht verzet van de magistratuur. De georganiseerde beeldenstorm, die vooral als ‘kerk-en-staat’-schennis bedoeld was, was losgebroken.

Omdat deze aanslag op kerk en staat zonder verweer kon gebeuren, besloten de hoofden binnen de oude kerken zelf te prediken, terwijl de “huurlingen” met hun hamers de stad uittrokken naar de kapellen en kerken rond Antwerpen. Plunderingen zouden ook plaatsvinden.

Vernieling van Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen op 20 augustus 1566 – gravure gemaakt door Frans Hogenberg

3 Maaiken: verbastering van de naam Maria.

Drie dagen lang woedde de beeldenstorm: “Drie dagen”, volgens de toenmalige schrijvers, “had deze storm het uitbraaksel der hel ter zijner beschikking om verwoesting en vernieling te zaaien in onze prachtige tempels, waar onze voorouders eeuwen en eeuwen één kunstschat opgestapeld hadden!”

Woensdag 21 augustus 1566 – Berchem komt aan de beurt

Het lag voor de hand dat het onbestraft zijn en het uitblijven van alle onmiddellijke vervolging, vooral het onguere gespuis bekoorde om mee te doen aan de beeldenstorm.

Op woensdagochtend trok het gepeupel naar buiten en maakte zich van de poorten meester. In alle richtingen trokken bendes vandalen op pad. Een van de bendes ging in de prachtige Sint-Bernardusabdij kermis houden en vernielde onderweg de Heilig Kruiskapel van Hoboken, een andere sloeg de grote baan naar Berchem en Mechelen in. Deze bende overviel eerst het liefdadige klooster van Ter Siecken⁴. Verder oprukkend was het de beurt aan de Heilig Kruiskapel op de Nieuwe Baan⁵ en de kerk van Berchem.

Onze landdeken en de kerkmeesters waren reeds op de hoogte van de gebeurtenissen en hadden hun voorzorgen genomen. De Heilig Kruisrelikwie was door de landdeken tijdig verstopt vooraleer de vernielers konden toeslaan. Voor de kerk hadden pastoor Bernard Dielkens en kapelaan Peeter de Somme⁶ een zekere Jan de Pooter om met hem en enkele gehuurde krachten “kandelaren, boeken, lijnwaad, orgulen (sic) en andere stukken uit de kerk te dragen”. Men was daar nog volop mee bezig toen de bende de kerk binnenviel.

4 De leprozerie of het melaatsenhuis ‘Ter Siecken’ was naar alle waarschijnlijkheid ca. 1231-1237 al opgericht nabij het ‘Papenmoer’ (huidig Harmonieparkje) en vergrootte in 1296 slechts haar bezit. Ook op het grondgebied van Berchem lagen gronden van Ter Siecken en zelfs een Klooster Ter Siecken (Cfr. Caerte Figuratief van Pieter Stijnen 1758. Dat lag in de buurt van de Molen, het gebied waar later de Leeuwerik ontstond, nu de wijk “Het Schom en de Molens”).

5 In 1566 stond de Heilig Kruiskapel op de plaats waar nu het Frederik de Merodeplein ligt.

6 Pastoor Bernard Dielkens en kapelaan Peeter de Somme zouden later op gruwelijke wijze vermoord worden door de Bosgeuzen tijdens de Paasnacht van 15 april 1571.

In de kerk van Berchem ging het tegen het beeldhouwde stenen sacramentshuisje of ciborium, tegen het grote kruisbeeld aan de ingang van het koor, tegen de *“ymagien van O.L.V. en Sint Jan Evangelist, de by theylich crucifix staen”*, tegen het retabel van het O.L.Vrouw-altaar.

Gelukkig waren het blijkbaar meestal houten beelden te zijn geweest zodat de schade makkelijker te herstellen was.

Als beelden waren er verder in de kerk, die van Onze-Lieve-Vrouw, van Sint-Bartholomeus, Sint-Barbara en dan nog *“de cleyne sinte Willebroort staende opte choordeur”*. De reeds vermelde drie beelden konden tijdig verwijderd worden. Niet lang na de vernieling, heeft Pauwels, de schilder (volgens de kerkrekening) ze opnieuw gestoffeerd.

Ook het gestoelte op het koor, de grote en kleine lessenaars of lutrins, het oksaal en de vensters werden beschadigd. Een totale vernieling was het gelukkig niet. Het was de indringers er zeker niet om te doen er een tempel voor zichzelf te maken.

Enige troost was dat het in de wijidse omgeving niet beter gesteld was. Niet één enkele kapel of kerk, gelegen tussen de stad, Schelde, Rupel en Nete was gespaard gebleven. Bewijs hiervan kunnen we terugvinden in de kerkrekeningen.

De toestand bracht echter met zich mee dat men de kerk sloot en gesloten hield tot de tweede zondag in september. Waarschijnlijk gebeurde dit in overleg met het Kapittel van Antwerpen. Daar werd de hoofdkerk opnieuw geopend op zondag 1 september met een gezongen mis aan een noodaltaar, omdat het oude parochie-altaar volledig vernield werd. De magistraat had uit voorzichtigheid schutters in het gelid gebracht en op de Markt geplaatst om bij het eerste alarm bij te springen. De Onze-Lieve-Vrouwekerk was de enigste kerk die op 1 september opnieuw open ging. Het is niet ondenkbaar dat Hendrik van Berchem zijn vriend de pastoor-deken Bernard Dielkens aangeraden heeft om nog een week te wachten met de opening van onze kerk.

De herstelling van de schade

De beeldenstorm was opgezet spel van vreemdelingen. Dat er ook sommigen van de laagste klassen hebben meegedaan aan de vernielingen, zowel te Antwerpen als in Berchem, ligt voor de hand. Maar een spontane volksuiting zoals Marnix van Sint-Aldegonde, die grote schuld had aan de gebeurtenissen, *“van de beelden afgeworpen”* was het minst van al. Godevaert van Haecht schreef dat dadelijk na de beeldstorm *“de papisten presenteerden geld tot oprichting van altaars, crucifixen en andere sieraden”*. Zo verliep het ook in Berchem. Volgens de kerkrekening gaf men meer geld dan de stoffelijke schade bedroeg.

Wanneer men bekomen was van de verslagenheid, startte men vol ijver met de herstellingen. Hier te Berchem regende het giften om de kosten van herstelling te helpen dekken. Voor de gegoede burgers was het een eer om hun centje bij te dragen: bijvoorbeeld een Engelse heer *“dye opten Duytschen hof tot Berchem gewoent had”* was zo gul om *“een pond en half brabant”*⁷ te geven.

De kerkrekening geeft de overige kosten weer:

“Item noch ontfaen inde kerke in offer opten derden sondach in augusti...

III d. XVIII mijt.

“Item noch ontfaen van quaden berde dat de beeltstormers inder kercke alhier hadden gebrocken... I st. VIII d.

“Noch ontfaen opten Isten sondach in septembris... XV st. II den.

“Item M. Gielyse op rekeninghe van nyeuwe pypen... XI lb.

“Noch gegeven Jan de Pooter van verteerde kosten in presentien van pastoor en capellaen alhier, bij diversche personen verteert doen sy de candelaere, boecken, lynwaet, orgulen ende andere stucken uter kercken hadden gedraghen eer de beeldstormers quamen en oock terwylen zy inder kercke waren te samen... IX st.

“Noch gegeven den meyer tot Berchem van verteerde kosten byde beeldstormers aende welcke de orgelen verbeden waren... VI st. III den.

7 Brabants pond: 1,5 pond brabant staat gelijk aan 6 gulden

“Noch gegeven Michiel den gelaesmakere van gelasen teenemael te vermaken en van twee panden vuyt te nemen die de beeldstormers tot Berchem inder kercken hadden gebrocken... X st.

“Item noch gegeven van verteerde coste inden Hoeywagen doen Francoys de cleynstekere⁸ ierst tot Berchem quam en oversach de stukken van den ouden Sacramentshuysen en by andere personen verteert die ’t nyeuwe crucifix hebben helpen richten... VII st.

“Item vander nyeuwer tafelen voer O.-L.-Vrouwe te hermaecke ende te stellene... VI st. III den.

“Item vande groote ende cleyne lessenaere, kiste, gestuelte in de kercke te vermaecken en van beelden neve theylich Cruys te stellene... X st.

“Item aen Pauwels de schildere van ocsale ende sittens in de choir te schildere... III lb. V st.

“Item aen wagenschotte stucken te lymen opte imagiën van O.-L.-Vrouw en St. Jan evangeliste die by theylich crucifix staen... II sch. III den.

“Item van den beelden naer meester Dierick den beeltsnydere ofte stoffeerder te voerene... III den.

“Noch gegeven Pauwels den schilder van theylich Cruys inde capelle, O.-L.-Vrouwe, St. Bartelmeus, St. Barbara ende cleyne sinte Willibroort staende opte choordeur te stofferen tsamen... II lb. X st.

Het Heilig Sacramentshuisje in de kerk was zodanig beschadigd dat op *“den 13 januari 1567 andermaal last gegeven werd aan Frans de Roose, cleynsteker te Mechelen, een nieuw huisje te stellen mits 17 pond brabant⁹”* (Schepenakt van 7 april 1568). □

⁸ *Cleynsteker*: beeldhouwer of liever vervaardiger van klein artistiek metselwerk

⁹ 17 pond brabant: 68 gulden (1568). In 2015 zou dit de waarde hebben van € 2219,67 (cfr. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis > De waarde van de gulden / euro weblocatie conversietool: <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php>)

Een Maria uit de vele

door Philippe Huijghebaert

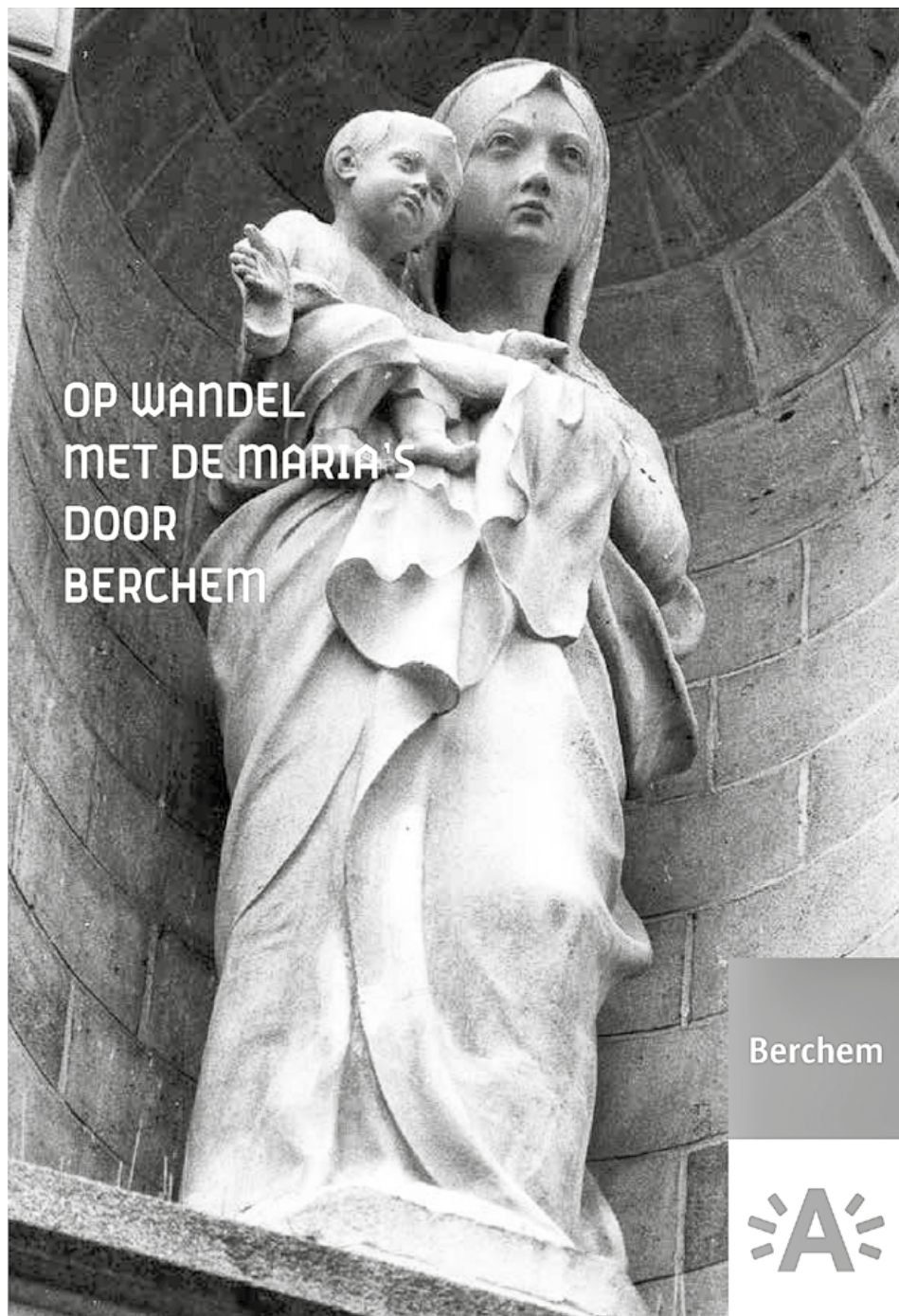
Op 13 november 2016 werd de nieuwe erfgoedwandeling van het District Berchem door de enthousiaste deelnemers ingewandeld. De nieuwe brochure vertelt langs een route van circa 4 km de geschiedenis van Oud-Berchem binnen de wallen of ring (excl. Zurenborg). Zij besteedt bijzondere aandacht aan Maria, niet alleen via de vele gevelbeelden van O.-L.-Vrouw, maar ook via historische of markante Maria-figuren die bijvoorbeeld in straatnamen voorkomen.

De voorbereiding van de brochure was de aanleiding om informatie op te sporen over het gevelbeeld van O.-L.-Vrouw, Kardinaal Mercierlei 75 te Berchem op de hoek met de Generaal Lemanstraat.

Ooit vertelde de vroegere onderpastoor E.H. Louis Van Puyvelde dat het beeld door buurtbewoners na de Eerste Wereldoorlog werd opgericht als dank voor de bescherming van de wijk, die weinig schade leed ten gevolge van het oorlogsgeweld. Een datering van het beeld in de jaren twintig werd ook aangehouden door de vzw Kruis en Beeld. In de aanloop echter naar de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog bleek dat de beschieting van oktober 1914 de wijk wel heel wat schade berokkend had.

Gelukkig bracht het Felixarchief duidelijkheid: volgens archiefstuk SAA 961#5279 vroeg beeldhouwer Alfons De Roeck, Sint-Hubertusstraat 66, op 29 april 1946 de toelating om ‘een beeldje te plaatsen’ aan het huis van Mevrouw Van Rymenant, Generaal Lemanstraat 42. Het gemeentebestuur keurde de aanvraag goed op 9 mei 1946, waarop de beeldhouwer prompt antwoordde dat de werken werden aangevat.

Beeldhouwer Alfons De Roeck (1896-1982) woonde in de Sint-Hubertusstraat 66, en maakte heel wat sculpturen zowel voor de onmiddellijke omgeving als voor de Sint-Willibrorduskerk. Op de Mariawandeling komt u er verschillende tegen. Van Rymenant was één van de vroegere eigenaars. De Generaal Lemanstraat 42 is de huidige Kardinaal Mercierlei 75. De adresverandering kwam er na het verplaatsen van de voordeur. Jammer genoeg steekt er in het archief geen plan of ontwerp tekening. Maar we stellen wel vast dat een bouwtoelating toen zeer snel werd afgehandeld.

De vzw Kruis en beeld omschrijft de Onze-Lieve-Vrouw als volgt:

De natuurstenen groep bestaat uit een rechtopstaande Madonna geflankeerd door een festoenspannend engelenpaar. Maria, gekleed in een klassiek gedrapeerde mantel, draagt het geklede, zittende Kind tegen de linkerschouder. Jezus laat een globe (rijksappel) op zijn linkerknie rusten en maakt met de rechterhand een zegenend gebaar. De vriendelijk naar de toeschouwer kijkende engelen of putti (slechts één van hen bezit vleugels) tooien deze Madonna met een welgevulde bloemenslinger. De Madonna rust op een voetstuk met de inscriptie 'Ave Maria'. De dorpel is onderaan versierd met een gevleugelde engelenkop. Op de rechterplint, onder de engel, is het werk gesigneerd 'A. De Roeck'. Ook de hoeken boven de boog met sluitsteen zijn versierd met gevleugelde engelenkoppen. De oorspronkelijke lichtkrans werd omwille van veiligheidsredenen op het einde van de jaren tachtig weggehaald.

Als het verhaal van de vroegere onderpastoor E.H. Van Puyvelde klopt, met name dat de madonna door de buurtbewoners werd opgericht omdat de wijk tijdens de oorlog werd gespaard, dan gaat het hier duidelijk om de Tweede en niet om de Eerste Wereldoorlog.

De brochure 'Op wandel met de Maria's door Berchem' is verkrijgbaar in het Cultureel Centrum van Berchem en kost 1,00 euro.

Gebruikte bronnen:

- Alex ELAUT, *Op wandel met de Maria's door Berchem*, District Berchem, 2016
- Felixarchief, Archiefstuk SAA 961#5279
- www.verbeelding.be > Beeldenpatrimonium > 2600 Antwerpen > Kardinaal Mercierlei 75

“De Groote Oorlog” - geschiedkundig (deel 8)

door Walter Gysen

De strijd om Namen – 18 tot 25 augustus 1914

De fortengordel rond Namen (Position fortifiée de Namur – PFN) werd gevormd door 9 forten van hetzelfde type als die van Luik. Ze bevatten 3 kleine en 4 grote driehoekige en 2 kleine rechthoekige forten. Vermits deze forten rond dezelfde tijd als die van Luik gebouwd werden vertoonden zij dezelfde problemen als die van Luik. Namen kreeg echter meer tijd om zich op een beleg voor te bereiden. Zo was de telefonische verbinding tussen de forten voor een deel ingegraven.

De forten van Namen bestaan uit negen forten: vier grote en vijf kleine: Cognelée, Emines, Marchevotte, Malonne, Saint-Héribert, Saurée, Andoy, Dave en Maizeret. Al de forten werden gebouwd tussen 1888 en 1891 op initiatief van generaal Brialmont.

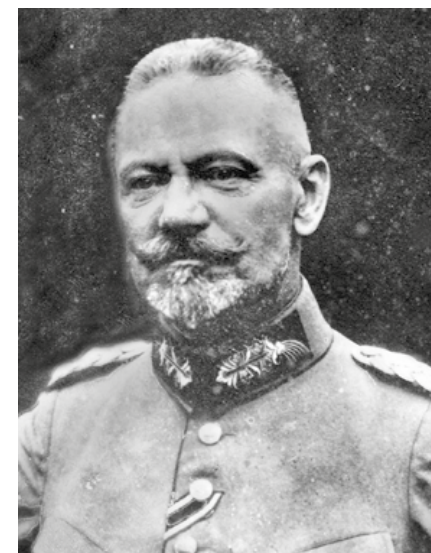

Luitenant-Generaal
Baron Augustin Édouard Michel
du Faing d'Aigremont (°1855 - †1931)

Namen kon beschikken over de 4de legerdivisie van het veldleger en vestingtroepen. De troepen werden aangevoerd door generaal Augustin Édouard Michel. Het veldleger telde 17000 man en het vestingleger 20000 man. Samen met oud-kolonialen en kolonialen kon Michel rekenen op 38000 man. De bewapening was echter ondermaats, 31 machinegeweren en 48 kanonnen 7,5 cm. De vestingen werden verdedigd door 57 kanonnen en 33 kanonnen 5,7 cm die alleen de onmiddellijke omgeving van de forten konden bestrijken. Vanaf begin augustus werden de intervallen tussen de 9 forten in verdediging gesteld. Vanaf 18 augustus begonnen de Duitsers de verdediging te testen en waren de Belgen nog niet helemaal klaar met de tweede verdedigingsgordel.

De Duitsers waren van oordeel dat de verovering van Namen en de verdedigingsgordel geen invloed mocht hebben op de planning voor de vlugge verovering van Parijs en nog voor de mobilisatie van Rusland. Daarom werd een speciaal leger samengesteld om Namen te veroveren. Er werden 90000 man onder leiding van generaal van de artillerie Max von Gallwitz voorzien. Ze hadden de beschikking over 400 kanonnen 10 en 13 cm, bataljons howitzers 21 cm, 8 Oostenrijkse Skoda-kanonnen 30,5 cm.

Pittig detail: Oostenrijk verklaarde echter maar op 28 augustus 1914

General der Artillerie
Max von Gallwitz (°1852 - †1937)

officieel België de oorlog. Maar de Oostenrijkse kanonnen namen wel deel aan de beschietingen, dit onder Duits bevel.

Generaal Michel stelde het veldleger op, op 10 km voor de forten. Ook alle bruggen over de Maas tussen Namen en de Franse grens werden door de Belgen bewaakt. Later werd die taak overgenomen door Franse cavaleristen die op 5 augustus 1914 Belgisch grondgebied betraden om na te gaan wat de Duitse intenties waren.

Op 18 augustus 1914 begonnen de Duitse aanvallen met enkele contacten met Duitse cavalerie. Op 19 augustus gaf generaal Michel het bevel aan de troepen opgesteld buiten de fortengordel om zich terug te trekken binnen deze gordel. Deze beslissing gaf de Duitsers op 20 augustus de kans om een aanval te plaatsen van Noord tot Zuid langs beide Maasoevers. Ondertussen werden de forten door de Duitse artillerie voortdurend beschoten. Op 21 augustus vielen de Duitsers ook aan via het Zuid-Oosten. Op de stad Namen werden vanuit een Duits vliegtuig enkele bommen gedropt wat enkele burgers het leven kostte. De gevechten gingen dag en nacht door.

Generaloberst Karl von Bülow
(°1846 - †1921)

Om de communicatielijnen van het 2de leger onder leiding van von Bülow te beschermen tegen Belgische aanvallen vanuit Namen kreeg von Gallwitz het bevel de sector Namen aan te vallen via de Noordelijke linker-oever van de Maas. Deze aanval kreeg de beschikking over 70000 man en gesteund door 302 stukken geschut. De Belgen konden slechts beschikken over 14000 man en 27 stuks geschut. Het werd een ongelijke strijd. De intervaltroepen tussen de forten werden terug gedwongen en ook de forten bezweken één voor één onder de zware beschietingen.

Op 23 augustus beval Michel dat het veldleger Namen zou verlaten en trachten de sector te verlaten voor de Duitse omsingeling volledig was. Die terugtocht verliep niet zonder gevechten met Duitse troepen. Later werden ze beschermd door Franse troepen en bereikten ze de Franse grens waar ze verder trokken richting Noordzee. Begin september scheepten ze in te Le Havre om op 2 en 3 september te Oostende en Zeebrugge op Belgisch grondgebied te belanden.

Belgische soldaten tijdens de ontschepping op 2 en 3 september 1914.

Op 23 augustus 1914 eisten de Duitsers tevergeefs de overgave van de stad en de forten. Daarop werd het zuidelijke stadsdeel beschoten evenals de beschieting van de forten. Het bombarderen van de forten begon op 20 augustus en op 25 augustus capituleerde het laatste fort.

Generaal Michel had het veldleger buiten de Naamse gordel langer kunnen handhaven. De vervroegde terugtrekking gaf de Duitsers de gelegenheid op een veilige manier hun infanterie en artillerie op te stellen. De Duitsers waren ook wat hun aantal betreft in de meerderheid dit met 7 divisies (153000 manschappen) en 596 stukken geschut. Het enige voordeel voor de geallieerden zoals later zou blijken was dit geschut en deze troepen niet elders konden ingezet worden. Hierdoor verloren de Duitsers twee dagen. Belangrijk is het feit dat de sector Namen hulp kreeg van het 5de Franse leger dat niet deelnam aan de verdediging van het PFN, maar actief was in de ruime omgeving ervan.

Vernielde koepel voor 12cm-geschut in het Fort van Marchevelette.

Bij de gevechten om Namen verloren de Belgen 15000 man aan gewonden, vermisten en krijgsgevangenen. Er stierven ongeveer 1000 manschappen; 6700 Belgische en Franse soldaten werden krijgsgevangengemaakt. De Duitse verliezen kwamen op 900 man; 262 onschuldige burgers werden door de Duitsers als strafmaatregel gedood.

De strijd rond Charleroi en Bergen

In uitvoering van het Franse aanvalsplan XVII viel het Franse leger op 7 augustus Zuid-Elzas binnen en veroverden enkele steden. Mulhouse werd ingenomen maar moest door Duitse tegenaanvallen terug verlaten worden. Hierdoor werden de Fransen verplicht terug te vallen op Nancy en de Moezellinie. De Duitse tegenaanval verzwakte en liep hierop dood. De gevechten kosten de Fransen 31000 man verdeeld onder 7000 gesneuvelden, 14000 gewonden en 10000 krijgsgevangenen, dit om de verovering van amper 15 km. met een terugtocht tot voorbij het vertrekpunt.

De aandacht werd dan maar verlegd naar de Belgische Ardennen. Hier hadden Franse eenheden op 2 augustus reeds stellingen ingenomen aan de Frans-Belgische grens. Toen de Belgische regering hulp vroeg aan de garanten van de Belgische neutraliteit trokken de Fransen de Belgische grens over op zoek naar de aanvallers. De Franse opperbevelhebber Generaal Joffre onderschatte de Duitse getalsterkte van en plaatste er onvoldoende Frans potentieel tegen. Zo kwamen de Fransen te staan tegen goed voor-

Joseph Jacques Césaire Joffre
Maréchal de France (°1852-†1931)

bereide Duitse korpsen met meer mankracht dan zij. Men kan niet spreken van een grote veldslag maar van kleine gevechten die zich op Belgisch grondgebied afspeelden.

Door luchtverkenning waren de Duitsers steeds meer voorbereid op de Franse aanvallen, terwijl die laatsten steeds voor dodelijke verrassingen kwamen te staan.

Op 22 augustus botsten de Fransen op de lijn Virton-Ethe-Singneulx op Duitse eenheden die praktisch haast onzichtbaar waren door camouflage en de dichte bebossing. De Fransen deden een woeste infanterieaanval met de bajonet maar werden getroffen door de Duitse artillerie die de Franse kanonnen het zwijgen oplegde. De Fransen trokken zich tegen de avond terug. Ze leden zware verliezen, maar de Duitse linies waren nog steeds intact.

Rond Charleroi wou generaal von Bülow aanvallen over de Samber tussen Charleroi en Namen. Maar het 3de Duitse leger was nog niet klaar om hem hierbij te steunen. Franse troepen vielen aan om de Duitsers terug te drijven over de Samber. Omdat het gros van de Duitse 1ste en 3de leger nog de rivier was overgestoken waren de Fransen voorlopig in het voordeel. Ze vielen echter aan zonder coördinatie en lanceerden onsamenhangende aanvallen die werden afgeslagen door Duitse mitrailleurs en artillerie. Met grote verliezen moesten de Fransen zich terugtrekken maar werden onder druk gezet door von Bülow's leger. De Duitsers werden versterkt door

15 augustus 1914 - het 2e Bataljon van het Grenadier Guards-regiment marcheert van Le Havre naar de Belgische grens.

de belegeringstroepen die na de val van de Naamse forten vrijkwamen. Bovendien waren de bovenvermelde Duitse legers nu op volle sterkte en moesten de Fransen zich terugtrekken.

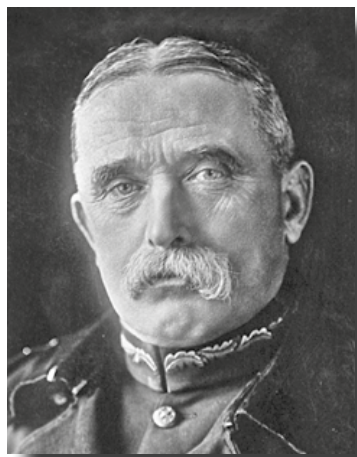
Charles Lanrezac (°1852-†1925)
Général de Division

Na de Britse oorlogsverklaring kwam een Brits expeditiekorps op 12 en 17 augustus in Frankrijk aan. Op 20 augustus nam het stellingen in bij Bergen (Mons) naast het Franse 5de leger voor een offensief.

De relatie tussen de Britse bevelhebber French en de Franse generaal Lanrezac, bevelhebber van het Franse 4de leger waren van bij de start gespannen. Bovendien was de taalproblematiek eveneens ongunstig. De Britten verstonden geen Frans en de Fransen geen Engels.

De Britten moesten aanvallen om de Fransen te steunen. French weigerde dit maar beloofde om 24 uur stand

te houden om de Franse linkerkant te beschermen. Lanrezac was misnoegd en trok zijn leger onder Duitse druk terug. Zo moest het BEF (British Expeditionary Force) de flank verdedigen van een leger dat zich reeds had teruggetrokken en zou het willens nillens strijd moeten leveren tegen het 1ste Duitse leger van von Kluck. De Britten richtten een verdedigingslinie op rond Bergen achter het kanaal Bergen-Condé. Voor de Duitse aanvallers een verrassing vermits ze verwachtten dat de Britten nog aan het ontschepen waren. Britse scherpschutters konden de Duitse eerste aanvallen op afstand houden, maar na het aanrukken van zware artillerie moesten de Britten terugtrekken. Op 24 augustus werd de terugtocht bevolen tot Bavai. □

Field Marshal
John Denton Pinkstone French
(°1852-†1925)

Geraadpleegde werken:

14-18 – Oorlog in België door Luc De Vos, Tom Simoens, Dave Warnier, Franky Bostyn – Uitgeverij Davidsfonds nv – Leuven.

Vaarwel 2016... Welkom 2017!!!

*Heemkring Berchem vzw
wenst u een
fantastisch, voorspoedig
en heemkundig 2017!!!*

KOWALCZYK

sanitair - elektriciteit - verwarming - ventilatie

+32(0)476 686 817

Koffiebranderij- thee
confiserie - delikatessen
doopsuiker

Helios
DE LUCA

Statiestraat 13
2600 Berchem
03/239.24.54

www.heliosberchem.be